

მიშელ მუსხელი და გაერთიანებული ევროპის კონცეფცია

გვანცა გუგეშაშვილი*

I. შესავალი

საფრანგეთში მოღვაწე ქართველი იურისტი და პოლიტოლოგი მიშელ მუსხელი (მიხეილ მუსხელიშვილი) ერთ-ერთი პირველი იყო, ვინც ევროპის ქვეყნების გაერთიანებას უჭერდა მხარს. ჯერ კიდევ ევროკავშირის შექმნამდე, თავის სამეცნიერო ნაშრომებსა თუ საჯარო გამოსვლებში, იგი ხაზგასმით აღნიშნავდა, რომ ევროპის ქვეყნების გაძლიერებისა და მათი უსაფრთხოების დაცვის ერთადერთი გარანტი ევროპის ფედერაციული მოწყობა იყო. დიდია მისი წვლილი ევროპული ინტეგრაციის საქმეში როგორც სამართლის, ისე საერთაშორისო ურთიერთობებისა და პოლიტიკის მიმართულებით. მიუხედავად იმისა, რომ იგი ახალი ევროპის ერთ-ერთი ცნობილი და გამორჩეული სულის ჩამდგმელია, მას საქართველოში ნაკლებად იცნობენ. სტატიის მიზანია, მუსხელის პიროვნებისა და მისი აკადემიური თუ პოლიტიკური მოღვაწეობის ძირითადი მიმართულებების მიმოხილვა.

II. მიშელ მუსხელის მოღვაწეობა

მიშელ მუსხელი 1903 წლის 21 ივლისს თბილისში დაიბადა. 18 წლის ასაკში სასწავლებლად საზღვარგარეთ გაემგზავრა. უმაღლესი განათლება გეტინგენის, მიუნხენის, ლიონისა და პარიზის სასწავლებლებში მიიღო. 1931 წელს მიენიჭა იურიდიულ მეცნიერებათა დოქტორის ხარისხი. მიშელ მუსხელი მოღვაწეობდა პარიზისა და კაიროს უნივერსიტეტებში. 1948 წლიდან გარდაცვალებამდე (მიშელ მუსხელი გარდაიცვალა 1964 წლის 11 ივლისს) სტრასბურგის უნივერსიტეტის სამართლის, პოლიტიკურ და

* სულხან-საბა ორბელიანის უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი.

ეკონომიკურ მეცნიერებათა ფაკულტეტზე მუშაობდა. იგი ამავე უნივერსიტეტის საბჭოთა კავშირისა და აღმოსავლეთ ქვეყნების კვლევის ცენტრის დამაარსებელი და უცვლელი ხელმძღვანელი იყო.¹

1948-1951 წლებში მიშელ მუსხელმა დააარსა უნივერსიტეტა-შორისი ფედერაცია, რომლის პრეზიდენტიც თავადვე გახლდათ. 1954 წლიდან იგი ორჯერ აირჩიეს ევროპის უნივერსიტეტთა ასოციაციის გენერალურ მდივნად.²

1950 წელს სტრასბურგში ევროპული კონფერენცია გაიხსნა, რომელსაც ევროპის სხვადასხვა ქვეყნიდან ჩასული 300 სტუდენტი ესწრებოდა. სამ სხვა პროფესორთან ერთად, მიშელ მუსხელმა საფრანგეთ-გერმანიის საზღვრის გაუქმებაზე ისაუბრა და საზღვარზე ევროკავშირის დროშა აღმართა. მისი მოსაზრებით, ეს მხოლოდ დასაწყისი იყო და უახლოეს მომავალში სტრასბურგი ევროპის გული გახდებოდა.³

მუსხელის სამეცნიერო-კვლევითი და აკადემიური საქმიანობა ძირითადად მიმართული იყო გაერთიანებული ევროპის შექმნისა და შემდგომი განვითარებისათვის საჭირო სამართლებრივი ბაზისა და პოლიტიკური შეხედულებების ჩამოყალიბებისა და ანალიზისაკენ. იგი სათანადოდ აფასებდა მეორე მსოფლიო ომის შემდგომი პერიოდის ევროპაში არსებულ არასახარბიელო მდგომარეობას და კარგად ესმოდა, რამდენად კრიტიკულ სიტუაციაში იყო ევროპის თითოეული ქვეყანა და რა საფრთხის წინაშე იდგა მთლიანად ევროპა იმ დროისთვის არსებული ძლიერი არაევროპული სახელმწიფოების მხრიდან⁴.

მიშელ მუსხელი შესაძლებლად მიიჩნევდა სხვადასხვა ეთნიკური წარმოშობის, ღირებულებებისა და ფასეულობების მქონე ევროპული ქვეყნების ერთ დიდ სახელმწიფოდ გაერთიანებას.⁵

¹ მუსხელი მ., ერთიანობა მრავალფეროვნებაში, თბილისი, 2019, 17.

² <<http://www.nplg.gov.ge/emigrants/ka/00000041/>> [12.10.2019].

³ მუსხელი მ., ერთიანობა მრავალფეროვნებაში, თბილისი, 2019, 17.

⁴ Mouskhely M., Stefani G., L'Europe face au fédéralisme, Strasbourg et Paris, 1949.

⁵ იხ., მუსხელი მ., ერთიანობა მრავალფეროვნებაში, თბილისი, 2019, 11.

III. ერთიანი ევროპის იდეა

მიშელ მუსხელი ევროპელი ფედერალისტების კავშირის წევრი იყო. მან ამავე კავშირის კიდევ ერთ წევრთან, ფრანგ კონსტიტუციონალისტ გასტონ სტეფანისთან ერთად 1948 წელს შეიმუშავა ევროპის ფედერალური კონსტიტუციის პროექტი.⁶ მის პრეამბულაში ავტორები მიუთითებდნენ პოლიტიკური და სოციალური დემოკრატიის პრინციპებზე, რომელთაც ხელი უნდა შეეწყოს მშვიდობიანი თანაცხოვრებისა და სამართლიანობის უზრუნველყოფისათვის როგორც გაერთიანებული ფედერაციის შიგნით, ისე თითოეულ სახელმწიფოში ცალ-ცალკე.⁷

ევროპის ფედერაციული კონსტიტუციის პროექტით მკვეთრად იყო გამიჯნული ევროპული ფედერაციისა და მისი წევრი სახელმწიფოების უფლებამოსილებები. იგი ითვალისწინებდა ერთიანი ჯარის არსებობასა და საერთო თავდაცვის პოლიტიკის შემუშავებას, ევროპის პოლიტიკურ კოოპერაციას, ეკონომიკის გაერთიანებასა და წევრი სახელმწიფოების მოქალაქეებისთვის საერთო მოქალაქეობის მინიჭებას.⁸

ევროპის ფედერალური კონსტიტუციის აღნიშნული პროექტი იმავე წელს წარედგინა ევროპის გაერთიანების მომხრე მოძრაობათა საერთაშორისო საკოორდინაციო კომიტეტს, თუმცა აღნიშნულ დოკუმენტს არანაირი გავლენა არ მოუხდენია ამ კომიტეტის შემდგომ საქმიანობაზე.⁹

ერთი წლის შემდეგ, მიშელ მუსხელმა და გასტონ სტეფანიმ თავიანთი იდეები კიდევ უფრო განავრცეს ნაშრომში – „ევროპა

⁶ იხ., Mouskhely M., Stefani G., L'Europe face au fédéralisme, Strasbourg et Paris, 1949, 71.

⁷ <<https://www.taurillon.org/Michel-Mouskhely-Confederation-et-federation-l-antithese,05027?lang=fr>> [15.10.2019].

⁸ <https://www.cvce.eu/content/publication/1999/1/1/3ec24e36-4574-4e29-82bd-02f435877cb5/publishable_fr.pdf> [10.09.2019].

⁹ Lippens W., Loth W., Documents on the History of European Legislation, Vol.3, Struggle for European Union by Political Parties and Pressure Groups in Western European Countries 1945-1950, Berlin, New York, 1988, 57.

ფედერალიზმის პირისპირ.“¹⁰ აღნიშნულ ნაშრომში ავტორები საუბრობენ ევროპის გაერთიანების აუცილებლობაზე. ნაშრომის შესავალში აღნიშნულია, რომ ევროპა დილემის წინაშეა: გარდაუვალია მისი „გაერთიანება ან გაქრობა“. ¹¹ გაერთიანების საუკეთესო ფორმად კი მიიჩნევენ ფედერაციულ მოწყობას, – მათი აზრით, ფედერალიზმი რეალობების ჰარმონიულად მონესრიგების ხელოვნებაა.¹² ავტორები ევროპას განიხილავენ როგორც რეალობას, უფრო მეტიც, მათი აზრით, ევროპა ფსიქოლოგიური, პოლიტიკური, ეკონომიკური და სოციალური რეალობების ერთობლიობაა. აღნიშნულ რეალობებს შორის არსებობს დიდი განსხვავება, აქედან გამომდინარე, ზოგიერთი ემსახურება ევროპის გაერთიანებას, ხოლო ზოგი კი მისი გაერთიანების საწინააღმდეგოდ მოქმედებს.¹³ „ევროპული გაერთიანების გრძნობის აღძვრისათვის არ არის აუცილებელი, ადამიანებს მოეთხოვოთ, უარი თქვან იმაზე, რაც უყვართ, საკმარისია მათ გადაგებინოთ, რომ მათი მოწონების საგანი, რომელიც ექსკლუზიურად ეროვნული ჰგონიათ, სინამდვილეში საერთოა მთელი ევროპისათვის. „ევროპული სული“ არ შექმნილა, ის უკვე არსებობს. საჭიროა მხოლოდ მისი „გამოვლენა“, რათა იგი ისეთივე ძლიერ ძალად იქცეს, როგორც „ეროვნული სული.“¹⁴

მუსხელი და სტეფანი საუბრობენ ევროპის გაერთიანების შემთხვევაში დემოკრატიული პროცესების განხორციელების აუცილებლობაზე. მათი აზრით, საერთაშორისო ასპარეზზე, ევროპის ქვეყნების მოქმედების თავისუფლების აღიარება არ შეიძლება მოხდეს ამ ქვეყნებს შორის შიდა კავშირის გამყარების გარეშე, წინააღმდეგ შემთხვევაში, ფედერაცია საფრთხის წინაშე დადგება. ფედერალური კავშირისათვის აუცილებელია გარკვეული პოლიტიკური და მორალური კონცეფციები, რომლებიც ქვეყნის შიდა

¹⁰ Mouskhely M., Stefani G., L'Europe face au fédéralisme, Strasbourg et Paris, 1949.

¹¹ იქვე, 22.

¹² იქვე, 40.

¹³ იქვე, 41.

¹⁴ იქვე, 48.

მონყობას განსაზღვრავენ. ფედერაციის სუბიექტთა პოლიტიკური რეჟიმები საერთო საფუძვლებს უნდა ეყრდნობოდნენ. უკლებლივ ყველა პოლიტიკური რეჟიმი უნდა იყოს დემოკრატიული, რაც იმას ნიშნავს, რომ მათ საფუძვლად უნდა ედოთ ფარული და თავისუფალი არჩევნები, რასაც აკონტროლებს ხალხი და რომელიც კანონიერი ოპოზიციის კრიტიკას ექვემდებარება.¹⁵

მიშელ მუსხელი, როგორც საფრანგეთში მოღვაწე მეცნიერი, დაინტერესებული იყო ფრანგული სახელმწიფოს შექმნისა და განვითარების საკითხებით და იმ დროისთვის ქვეყანაში არსებული სამართლებრივ-პოლიტიკური ასპექტებით. სტატიაში – „ფრანგული სახელმწიფო“ მუსხელს სწორედ აღნიშნული საკითხები აქვს მიმოხილული. იგი ხაზგასმით მიუთითებდა, რომ გაერთიანებულ ევროპაში შესასვლელად მხოლოდ ერთი ნაბიჯის გადადგმა იყო საჭირო, თუმცა ამ ნაბიჯის გადადგმა სუვერენიტეტის დათმობას მოითხოვდა. საფრანგეთი კი არ იყო მზად ამხელა მსხვერპლი გაეღო. მიუხედავად იმისა, რომ საფრანგეთი თავის კონსტიტუციაში აღიარებდა, რომ თანახმა იყო, მშვიდობის სანაცვლოდ დაეთმო თავისი სუვერენიტეტი, მასაც, სხვა ქვეყნების მსგავსად, არ ეყო გამბედაობა, თავისი შეხედულებები რეალობად ექცია. მუსხელი დანაშებით აღნიშნავს, რომ ევროპის განახლების მცდელობამ საბოლოო მიზანს ვერ მიაღწია.¹⁶

შეიძლება ითქვას, რომ მუსხელი კარგად აცნობიერებდა, რომ ევროპის ქვეყნებს სუვერენიტეტის დათმობა ძალიან უჭირდათ. სწორედ ამიტომ ყველაზე კომპრომისულ ვარიანტად მიიჩნევდა ევროპის გაერთიანებას ფედერალური მონყობის საფუძველზე. ნაშრომში – „კონფედერაცია თუ ევროპული ფედერაცია“, მიშელ მუსხელი აღნიშნავს, რომ ფედერალიზმის ტექნიკური მექანიზმი ისეთივე კომპლექსური და მოქნილია, როგორც თავად პრინციპი. ფედერალიზმის მეშვეობით წარმატებით ხდება საერთოსა და კერძოს შეთავსება. მისი საშუალებით მიიღწევა „განსხვავებულობა

¹⁵ იხ., იქვე, 112.

¹⁶ იხ., Europa Aeterna, Vol.2, Michel Mouskhely, L'Etat Française, Lausanne, Liège, ST-Louis (Haut-Rhin), Freiburg (Br.), 1957, 29.

ერთიანობაში“.¹⁷ რაც შეეხება კონფედერაციას, მისი აზრით, ევროპული კონფედერაცია ეროვნული სუვერენიტეტის იმდროინდელ ანარქიას ნამდვილად სჯობდა, თუმცა საეჭვო იყო, შეძლებდა თუ არა კონფედერაცია ნაციონალურ ეგოიზმზე გამარჯვებას.¹⁸

კვლავ საფრანგეთის მაგალითზე მითითებით მუსხელი აღნიშნავდა, რომ ქვეყანა ძალას და ენერგიას მოიკრებდა მხოლოდ ევროპაში და ევროპის მეშვეობით.¹⁹ თუმცა ამისათვის საჭიროდ მიაჩნდა ისეთი ფედერაციული ფორმულის მოძებნა, რომელიც დააკმაყოფილებდა ევროპის სახელმწიფოების ორ ფუნდამენტურ მოთხოვნას. კერძოდ, პირველი მოთხოვნა იყო ამ ქვეყნების საგარეო უსაფრთხოების უზრუნველყოფა, ხოლო მეორე – მათი ავტონომიურობის შენარჩუნება და ეროვნული ინდივიდუალობის დაცვა. მისი აზრით, სწორედ ამ სულისკვეთებით, ევროპის ქვეყნების მაქსიმალური უსაფრთხოების უზრუნველყოფაზე ზრუნვითა და ამ ქვეყნების მიერ მინიმალური მსხვერპლის გაღების სანაცვლოდ, უნდა მოძებნილიყო მათი გაერთიანების იურიდიული მექანიზმი.²⁰

მიშელ მუსხელს უყურადღებოდ არ დაუტოვებია საკითხი ეროვნული ინტერესების შესახებ. იგი მიიჩნევდა, რომ ევროპული სახელმწიფოები, რომლებიც გაერთიანდებოდნენ, ფედერაციის შიგნითაც შეინარჩუნებდნენ საკუთარი იდენტობის განმასხვავებელ და საყურადღებო ნიშანს: ეროვნულობას. ფიზიკური პირებიც შეინარჩუნებდნენ თავიანთი ქვეყნის მოქალაქეობას და დამატებით გახდებოდნენ ფედერაციის მოქალაქეები.²¹

IV. მუსხელი, ფედერალიზმი და ადამიანის ძირითადი უფლებები

მიშელ მუსხელი დაინტერესებული იყო ადამიანის უფლებათა და თავისუფლებათა დაცვის საკითხით ევროპის მასშტაბით. თავის

¹⁷ მუსხელი მ., ერთიანობა მრავალფეროვნებაში, თბილისი, 2019, 114.

¹⁸ იქვე, 132.

¹⁹ Europa Aeterna, vol. 2, Michel Mouskhely, L'Etat Française, Lausanne, Liège, ST-Louis (Haut-Rhin), Freiburg (Br.), 30.

²⁰ Mouskhely M., Stefani G., L'Europe face au fédéralisme, Strasbourg et Paris, 1949, 94.

²¹ იქვე, 102.

ანგარიშში – „ადამიანის უფლებათა საფუძვლები“, იგი აღნიშნავს, რომ თავისუფლების პრობლემა ადამიანისა და საზოგადოების თანაარსებობის საფუძველზე წარმოიშობა. როგორც კი ადამიანი გააცნობიერებს თავის არსებობას, იგი თავს მიიჩნევს ავტონომიურ უჯრედად, რომელიც აზროვნების უნართაა დაჯილდოებული. ადამიანს მიაჩნია, რომ მას აქვს თვითგანსაზღვრის უნარი და თვითგამორკვევის უფლება. თუმცა იგი გარკვეულ ჩარჩოებშია მოქცეული და სოციალურ დისციპლინას ექვემდებარება, რაც თავისთავად მის თავისუფლებას აკნინებს. აღნიშნული კონფლიქტის გადაწყვეტის ლიბერალური და კომუნისტური ტენდენციები უშვებენ ადამიანის, ერთი მხრივ, როგორც ინდივიდის და, მეორე მხრივ, როგორც სოციალური არსების, დაპირისპირებას. რაც შეეხება ფედერალიზმს, იგი შლის ამ დაპირისპირებას. სოციალური დაპირისპირება შეთანხმებად უნდა იქცეს. ინდივიდმა საკუთარი ნაწილი იმ საზოგადოებას უნდა დაუთმოს, რომელსაც განეკუთვნება. მან თვითონვე უნდა მოისურვოს მისი გადაცემა. ამისათვის საჭიროა, რომ საზოგადოებაში მონაწილეობით დაიკმაყოფილოს ინდივიდუალური ინიციატივები, რომელიც საკუთარი ბედის გადაწყვეტაში დაეხმარება და ძალაუფლების მუხრუჭადაც გადაიქცევა.²²

ზემოაღნიშნულ ანგარიშში მიშელ მუსხელს მიმოხილული აქვს ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის რომის კონვენცია. იგი მიიჩნევდა, რომ იმ დროისთვის არსებულ საფრთხეებთან მიმართებით, რომელიც თავისუფლებას ემუქრებოდა, კონვენცია ადამიანის უფლებათა დაცვის არცთუ ისე ძლიერი მექანიზმი იყო, თუმცა მაინც იმსახურებდა პატივისცემას, ვინაიდან მასში ასახული იყო დასავლეთის უცვლელი ლტოლვა თავისუფლებისადმი. კონვენცია, ასევე, შეიცავდა გაფრთხილებას სახელმწიფოთა მისამართით, რომელსაც ისინი გვერდს ვერ აუვლიდნენ. მუსხელის მოსაზრებით, კონვენციამ ნათელი გახადა,

²² La protection internationale de droits de l'homme dans le cadre européen, extrait (Annales de la faculté de droits et science politique et économiques de Strasbourg), Strasbourg, 1960, 44.

თუ რა სახის სამუშაო იყო განსახორციელებელი ადამიანის უფლებათა და თავისუფლებათა სათანადო დაცვის უზრუნველსაყოფად.²³

V. დასკვნა

მუსხელი მთელი თავისი პროფესიული მოღვაწეობის მანძილზე ცდილობდა დაემტკიცებინა, რომ ევროპის თითოეული ქვეყნის კეთილდღეობის უზრუნველყოფა მხოლოდ ევროპის გაერთიანების შედეგად იყო შესაძლებელი. ამ გაერთიანების ყველაზე ხელსაყრელ ფორმად კი მას ფედერაციული სახელმწიფოს ჩამოყალიბება მიაჩნდა; სურდა, ფედერალიზმი დოქტრინულ ასპექტზე მეტად, ტექნიკური ასპექტით განსაზღვრულიყო.

მიშელ მუსხელისა და მისი თანამოაზრეების არაერთი მოსაზრება აისახა ევროკავშირის სხვადასხვა სამართლებრივ აქტში. თუმცა ყველაზე ყურადსაღები მაინც, ალბათ, ისაა, რომ მუსხელის მოსაზრებებს დღემდე არ დაუკარგავთ აქტუალობა. მისი ხედვა გაერთიანებული ევროპის შესახებ მისი თანამედროვეებისთვის ალბათ განუხორციელებელ იდეადაც კი აღიქმებოდა, თუმცა ევროკავშირის ჩამოყალიბება გარკვეულწილად სწორედ მუსხელისეული იდეის ხორცშესხმად შეიძლება ჩაითვალოს. გამართლდა მისი პოლიტიკური წინასწარმეტყველებაც – სტრასბურგი მართლაც ევროპის გული გახდა.

²³ იქვე, 57.